

Целовита дела из филозофије права прѣва су реткост код нас. Утолико је веће задовољство Уређивачког одбора "Анала" што може читаоцима да предочи неколике осврте на недавно објављен Систем филозофије права професора Радомира Лукића. Осврти које објављујемо били су припремљени за састанак Општег семинара Правног факултета у Београду, посвећен овом делу професора Лукића и одржан 20. априла 1993, а неки од њих су том приликом и саопштени.

*др Божидар Марковић,
професор Правног факултета у Београду, у пензији*

СИСТЕМ ФИЛОЗОФИЈЕ ПРАВА РАДОМИРА ЛУКИЋА (1)

Ми смо били у прилици да током шест деценија пратимо рад и развој професора Лукића од његовог ступања као студента на београдски Правни факултет 1934. године па до данас. После бриљантно завршених студија у Београду, он је своју истраживачку научну авантуру започео трагањем за објективним правом којем је била посвећена и његова докторска теза брањена на париском Правном факултету 1939 (*Обавезна снага правне норме и проблем објективног права*). Своју научну каријеру Лукић је затим наставио као веома истакнут и омиљен професор београдског Правног факултета и као члан Српске академије наука и уметности. За све то време његова теоријско-филозофска правна мисао развијала се и обогатила да би нам остајући веран својој полазној идеји из младости о објективном праву - као свој сазрео плод пружила данас овај *Систем филозофије права* који ће, верујемо, означивати и његово животно дело.

Размишљајући деценијама о загонци права и носећи се с проблематиком правног феномена, Лукић је свој *Систем* изложио у два јасно одвојена дела. Први је посветио општој филозофији, а други филозофији права посебно, напомињући већ у *Предговору* да је његов *Систем филозофије права* писан не само за правнике него и за филозофе, којима је чак дато и знатно више простора него правницима, три петине читаве књиге.

Филозофија права, каже Лукић, претпоставља општу филозофију као свој основ, узор и увод, те стога филозофија права треба да буде изложена у оквиру једног општег филозофског система. Филозофија је, пак, учење о свету која *постоји*, док њено исцрпно излагање припада "надфилозофији", учењу о нечему што *није* свет, учењу које треба да утврди порекло, узрок и настанак света. Томе учењу о не-свету посвећено је двадесетак страница на крају првог дела *Система* под насловом *Надфилозофија*.

Тражећи смисао саме филозофије, Лукић тај смисао налази у формулисању једног општег погледа на сва битна питања која су повезана у једну логичку целину и која ће нам дати сажету слику света. У тежњи за постизањем тог пантеистичког циља, Лукић је с разлогом крајњи скептик и

(1) Др Радомир Лукић, *Систем филозофије права*, "Савремена администрација", Београд, 1992, стр. III-XI+3-522.

песимист. Истичући да су основни проблеми постојања света и човека недокучиви и апсолутно необјашњиви и да превазилазе моћ људског схватања, он види у човеку "метафизичког мученика", али и мученика чију муку самокритичко разматрање проблема света може бар донекле да ублажи.

*

Ми се не осећамо квалификованим да професора Лукића пратимо на целој тој његовој дугачкој и врлетној путњи кроз лавиринте опште филозофије, метафизике и надфилозофије. То остављамо позванијима, онима чија је струка општа филозофија. Нашу пажњу усредсредимо искључиво на други део књиге, на филозофију права. Покушаћемо да и такву скраћену верзију Лукићеве правне филозофије прикажемо у најбитнијим њеним елементима и што конкретније, како бисмо његов *Систем* учинили што приступачнијим ширем кругу наших правника.

Предмет филозофије права, сведен на њене најосновније елементе, Лукић схвата на следећи начин: право као појава има два вида: "Једно је *искуствено право*, тзв. *позитивно право*... а друго је *надискуствено објективно право*" (стр. 292). На тој основи он повлачи и разлику између теорије права и филозофије права. Теорија права је општа наука о праву и обухвата општа научна, тј. искуствена знања о праву, док филозофија права обухвата надискуствена знања о праву, дакле само *учење* о праву, мање позитивно и мање поуздано од научног позитивног сазнања о праву. За разликовање теорије и филозофије права битна је, дакле, подела на искуствено и надискуствено право, и Лукић у вези с том поделом посебно излаже и критикује друкчије критеријуме које заступају Радбрух, Дел Векио, Тома Живановић и Норберто Бобио.

Што се тиче *метода* филозофије права, тај метод, сагласно напред реченом, треба исто тако да буде двојак: ако је реч о позитивном праву као искуственом предмету проучавања, филозофија права ће се служити научним методом (логичким резоновањем по правним нормама и посматрањем друштвених чињеница и њихових кретања), а кад је реч о објективном праву као надискуственој области, филозофија права ће се првенствено служити надискуственим ненаучним методама (метафизиком, интуицијом, веровањем, мистиком?), чиме се Лукић приближава Бергсону, прихватајући тиме у знатној мери и његову доктрину о затвореном и отвореном друштву. Тако, да би се право као самостална појава и део света обухватило у целини, метод филозофије права мора бити синтетичан, те иако надискуствена дисциплина, оно мора употребљавати и искуствене методе. У томе правцу повезивања искуственог и надискуственог метода, истаћи ће Лукић, најдаље је отишао наш највећи правни филозоф Тома Живановић са својом синтетичном правном филозофијом. Јер, да би се дошло до најбољих решења у области филозофије права, потребно је да правници темељно владају обема дисциплинама, филозофијом као и правом, а Тома Живановић је, подвлачи Лукић, најближи томе идеалу, као што ће се то видети из даљих излагања.

*

Своја разматрања о суштинским питањима филозофије права Лукић је поделио на три главе. Прва је посвећена онтологији, друга аксиологији а трећа гносеологији права.

Онтологија као општа наука о ономе што постоји, тј. о бићу и о свету, садржи у себи и појам правне онтологије. Према Лукићевом мишљењу, предмет правне онтологије је "одређивање суштине права као надискуствене појаве", тј. *права по себи*. Сама реч право има, пак, два битна значења: позитивно право санкционисано од стране државе и објективно

право независно од државе и које одређују стварне чињенице. Та глава о онтологији је, иначе, и најразвијенија, има око 140 страница. Међу многобројним питањима која се у њој расправљају, ми ћемо се задржати само на два, за нас од најнепосреднијег интереса.

На првом месту, то је појам објективног права, којем припада и главна улога у Лукићевом *Систему*. Суштину објективног права одређују, према његовом схватању, друштвени односи, целина света и крајњи циљ света, тј. његово постојање, а објективно право је само средство за остварење тога крајњег циља. То објективно право стога не треба тражити, каже Лукић, у доктрини него у друштвеној стварности, јер објективно право сачињавају *објективни каузални закони преобраћени у правне норме*, тако да је објективно право у томе смислу доиста природно право, право које се мења с променама у друштву и постоји као стварни део стварног света, а дужност је правника да позитивно право прилагођавају томе стварном свету. Објективно право је стога и сталан процес, еволутивна категорија као и позитивно право.

Расправљајући о објективном *праву*, Лукић посебан одељак од двадесетак страница посвећује филозофско-правним схватањима Томе Живановића. Излажући та схватања опширно и критички, Лукић констатује да је Живановић, полазећи од Хегела, на оригиналан начин даље развио, конкретизовао и допунио Хегелове идеје о праву, као и да је на основу синтезе разних метода на досад најобухватнији и најпотпунији начин синтетизовао чињенице права. Тако је Живановић дошао до става да је право истовремено биолошка и рационална творевина, као и да је еволуција стваралачки процес, како је учио и Бергсон. Лукић, иначе, оцењује Живановића као великог и дубоког мислиоца светског значаја који није довољно ни схваћен ни уважен у нашој филозофски недовољно развијеној средини. Његова велика духовна снага и гвоздена логика његове мисли вврставају га међу најкрупније мислиоце у области филозофије права. Таква висока оцена не спречава, међутим, Лукића да изнесе и неке примедбе које се могу ставити Живановићевој филозофији права, али ће на крају ипак закључити да је Живановић развио сопствену филозофију и посебно филозофију права потпунију од Хегелове, која за правнике има и посебну вредност.

На другоме месту Лукић сматра да постојање права захтева да друштво буде подељено на супротне класе које се једна другој супротстављају сукобом интереса, сукобом који се не може решити без монопола принуде којим располаже држава. Што се борбе класа тиче, тачно је да експлоататорска владајућа класа влада сходно своме интересу, али она је истовремено и најнапреднија јер омогућава под најбољим условима развој производних снага, док би владавина експлоатисане класе била штетна и по друштво и по саму ту класу. Доследно томе, ако друштвени развитак доведе до ишчезнућа класа, онда у бескласном друштву неће бити сукоба интереса, те и држава и право такође морају ишчезнути. Али, додаће скептични Лукић, свако предвиђање је несигурно.

Завршавајући главу о онтологији права, Лукић излаже појам правног бића као везе између позитивног и искуственог права и објективног искуственог права. Главна правна бића су, по њему: правни субјект, људска права и слободе, правни однос, субјективно право, правни акти, држава, брак, породица, својина и прекршаји права, да би затим навео основне карактеристике и специфичности појединих од тих правних бића. Ми бисмо приметили да у овоме набрајању недостаје правна норма као изворно правно биће.

*

Аксиологија права је учење о вредностима у праву, а те вредности су, истиче Лукић, еминентно филозофски појмови и појаве, јер у великој мери лебде у надискуственом и ирационалном свету. Задатак аксиологије права је тако утврђивање објективних правних вредности, што, упозорава Лукић, није лака ствар. Аксиологија поред тога има значајног удела и у практичној примени права "јер се право... бави упоређивањем и мерењем значаја и вредности људских делања... по начелима правде... и заснива се на еквивалентности".

У главне правне вредности Лукић убраја: ред, мир, правду, истину, слободу, људско достојанство и сигурност. Ми бисмо са своје стране тим вредностима додали још солидарност, коегзистенцију, сарадњу, једнакост и нарочито демократију, реч на коју у Лукићевом речнику уопште не наилазимо иако је демократија највиша друштвена вредност и данас главни фактор у поимању и стварању права.

*

Најзад, предмет гносеологије права је сазнање како позитивног, тако и објективног права, дакле - теорија правног сазнања. При томе се, каже Лукић, позитивно право сазнаје путем језичко-логичког тумачења права (правна херменеутика), а објективно право сазнањем врховног циља и вредности права, а то је опстанак највећег могућег броја људи као најсавршенијих бића, циља који се постиже развојем науке. Ми бисмо предњем додали да се позитивно право сазнаје и посматрањем друштвене стварности и кретања у друштву, посебно посредством социологије коју је Лукић, налазимо, такође занемарио у своме *Систему*.

*

Тако нам се, у најкраћим цртама изложен, представља *Систем филозофије права* професора Радомира Лукића. Потпун приказ и анализа тог *Система* захтевали би посебну расправу готово истог обима, и то је посао који ће, надајмо се, обавити наши филозофи и теоретичари права. Не улуштајући се у излагање и дискутовање многобројних ставова, мишљења и закључака садржаних у Лукићевој књизи, ми ћемо се ограничити да о њој изнесемо своје опште утиске и неке критичке примедбе, као и да покушамо дати општу оцену тога за нас у сваком случају изузетно значајног дела.

Кључни елементи Лукићевог *Система* су, рекли бисмо, подела на искуствени и надискуствени свет, појам објективног права и право као резултат борбе класа.

Полазна основа Лукићевог *Система* је подела света на искуствени и надискуствени свет, последица чега је и подела људских сазнања на науку и филозофију, па и подела на правну теорију и правну филозофију. У вези с тим поделама треба, међутим, отићи један корак даље и имати на уму да искуствени свет не чине само материјалне чињенице, ствари и односи већ да га сачињавају, и да је предмет искуства и психички свет, тј. људска мисао, идеје и идеологије, људска расположења, жеље и хтења, утолико су испољени и у друштву постоје и дејствују као стварне чињенице. Идеје и идеологије (религијске, економске, социјалне, политичке), иако пореклом духовне природе, прихваћене друштвеном праксом постају такође стварне чињенице као *нормативни факти*. Нормативни факт је тако мисао материјализована стварним друштвеним понашањем чиме постаје и посебна категорија чињеница. Између духовног и материјалног света постоји, дакле, и један трећи, прелазни свет, свет друштвено прихваћених правила понашања, тј. друштвеном праксом материјализована мисаона правила

понашања и као таква такође друштвене чињенице, наиме да је обавезно примењивати одређене религијске, економске, социјалне или политичке норме понашања. Нормативни факти на тај начин представљају област у којој се мешају искуствени и надискуствени свет, а с њима и позитивно и објективно право. Стога се може рећи да је и објективно право делом искуствено право уколико постоји као друштвена стварност, иако још није ушло и у оквир позитивног права. Јер и то друштвено објективно право кроз примену од стране судова - мимо закона понекад и против закона - улази у судску праксу и постаје такође позитивно, дакле искуствено право.

Друга основна идеја која се провлачи кроз целу Лукићеву научну делатност и која је стално присутна и у његовом *Систему* јесте идеја објективног права која га прогони од његове младачке докторске дисертације па све до данас, да би он на крају свога научног путовања дошао до констатације да је објективно право главни предмет и најважнији део филозофије права.

За разлику од искуственог позитивног права, објективно право је, дакле, по Лукићу, надискуствено право које зависи од конкретне дате друштвене стварности, служи као оружје против позитивног права и које се посредством идеје о природном праву развијало од античких времена до наших дана. Поводом таквог схватања објективног права треба приметити да је Лукићево објективно право, у ствари, теоријски и термилолошки еквивалент природном, идеалном, праведном или социјалном праву, јер сви ти појмови имају исту функцију, теже да буду узор, коректив и извор никад савршеном позитивном праву, будући истовремено и израз дуалитета правног феномена.

Напоменули бисмо у вези с тим да смо у овом погледу и ми прешли исти пут који и Лукић и да смо дошли до сличних резултата као и он, само не под знамењем објективног права него под класичном идејом праведног права. И ми смо, наиме, у докторској тези из 1930. године о односима правде и позитивног права започели трагање за оним што Лукић назива објективним правом и наставили смо, као и он, да ту тему обрађујемо све до данас. И наши налази у вези с појмом и улогом правде у суштини су истоветни Лукићевом схватању објективног права, разлике су претежно термилолошке природе. Додали бисмо још да смо у томе смислу Гершић, Перић, Живановић, Тасић, Лукић и ми веома блиски јер смо, идући сваки својим путем, практично доспели до истих коначних закључака, посебно да је право плод дејства природних и друштвених законитости и људског духа.

Трећа водећа идеја с којом се сусрећемо у Лукићевом *Систему* јесте његово инсистирање на борби класа као природном и стваралачком фактору права, на праву као резултату и изразу воље владајуће класе, као и на тврђењу да је владајућа класа најпрогресивнија и носилац друштвеног напретка. С тим тезама - на којима се заснива и марксистичка доктрина о друштву и праву - ми не бисмо могли да се сагласимо. Не поричући чињеницу постојања и утицаја класне борбе на стварање права, ми не мислимо да је борба класа ни једини ни одлучујући фактор који ствара право. Поред ње делују у друштву и религије, идеологије и друге духовне снаге. Право је у ствари резултат компромиса и синтеза свих друштвених сила, поред класне борбе и друштвене међузависности или солидарности, сарадње, коегзистенције, демократске правне државе, и тек деловање свих тих друштвених сила и вредности доводи до формирања друштвене заједнице, државе и права.

Марксистичка доктрина о борби класа, праву као изразу воље владајуће класе и њеној искључивој прогресивности не само да је теоријски неоснована и неприродна него је и у пракси доживела деманти и потпун слом. Она је у области економије развијала колективну производњу и планску привреду, гушећи приватну иницијативу и индивидуалну производњу, укидајући упоредо с тим и људске слободе и заводећи круту државну диктатуру у свим областима живота. Таква пракса и резултати засновани на

учењу о класној борби и класној држави довели су комунистичке земље до опште беде и заосталости, чији је крајњи исход био економски и политички крах комунистичких режима у тим земљама. Насупрот њима, на другој страни видимо да у земљама приватне иницијативе, либералне економије, приватне производње и политичких слобода цветале економски просперитет, производне снаге, друштвени и културни напредак, опште је благостање. Верујемо да није потребан убедљивији деманти теорије о класној борби, прогресивности и најоптималнијем развоју производних снага владајуће класе.

*

Пада у очи да професор Лукић у своме *Систему* не говори о социологији, иако се социологија бави највећим делом друштвеног "искуственог" света. Ово је утолико уочљивије што је он и истакнути зналац социологије и аутор значајних расправа из те области и што је и иначе у схватању права социолошки оријентисан. Право као феномен се, међутим, у суштини креће између социологије и филозофије, односно између искуства и надискуства, према Лукићевој терминологији, тако да се филозофија права и социологија међусобно прожимају и узајамно потхрањују, те и при теоријском проучавању треба да остану у сталној вези како се не би прекинула та њихова животодавна пупчана врпца. Због тога би, сматрамо, било потребно размотрити и односе филозофије и социологије, посебно правне социологије, и положај права између те две дисциплине, нарочито поводом круцијалног проблема преласка са социолошког индикатива на правни императив са "јесте" на "треба".

И то нам се чини неопходним управо с гледишта данашњег ступња развоја друштвених наука које указују да се ни филозофија права не може целисходно обрађивати без сарадње са социологијом, тим основним извором и представником искуственог права. Јер, право није само апстрактна идеја и мисао него је првенствено друштвена појава и реална чињеница условљена физичким, биолошким и друштвеним законитостима. Према томе, оно се мора истовремено посматрати у оквиру обе те дисциплине, како филозофије, тако и социологије.

Мислимо, штавише, да данас прво место при проучавању права треба да припадне социологији. Приликом теоријских и филозофских разматрања о праву треба поћи од чињенице да је право првенствено и истовремено и друштвена а не само филозофска појава. Оно је филозофска појава само делимично и секундарно, уколико је и творевина људског духа, углавном у области постајања људских циљева и мерила вредности, док је примарно и у суштини резултат природних и друштвених законитости, што наглашава и сам Лукић својом дефиницијом објективног права.

Према томе, најближа дисциплина вишег реда над правом је социологија а не филозофија, и због тога корене праву треба на првом месту тражити у општој и правној социологији као науци о друштву, а тек у другом реду у општој филозофији и метафизици, и ово последње само у областима изван материјалног света, дакле - тамо где доминира слободан људски дух а не природне законитости.

Укратко речено, право је социолошко-филозофски феномен, и стога његову суштину треба тражити истовремено и у социологији и у филозофији и објашњавати га обема тим дисциплинама. При томе и њихове домене треба разграничити тако што ће право као појаву материјалног света проучавати социологија, а као појаву духовног света филозофија.

*

У вези с већ истакнутим, треба поменути и то да је и у оквиру самог искуственог, тј. позитивног права нужно разликовати две категорије норми.

У току историје се доиста и само позитивно право постојано појављује у два вида као правно правило које настаје у слободном друштву и као правно правило које друштву прописује држава. Томе двојству које постоји и у оквиру позитивног права није досад у правној науци била поклоњена потребна пажња, иако из тог двојства проистичу веома значајне како практичне, тако и опште теоријске последице.

Постоје, наиме, два извора позитивног права, с једне стране друштво, а с друге - држава. Позитивно право је истовремено и друштвена и државна творевина која једним делом настаје у друштву, спонтано и независно од државе, док га, са друге стране, ствара држава као посебан и суверен орган друштва и формално независно од друштва. Са тог разлога треба разликовати и два основна облика у којима се позитивно право јавља, односно две основне категорије норми које сачињавају позитивно право - *социолошке* норме и *етатистичке* норме.

Социолошке норме садрже право које спонтано настаје у самоме друштву као резултат друштвених законитости и независно од државе, док етатистичке норме чине онај део позитивног права које друштву прописује држава на основу свога империјума, по својим мерилима и формално независно од друштва. Обе те категорије норми постоје и делују истовремено у позитивном поретку, при чему се узајамно допуњују и преплићу, утичући једна на другу, али се међусобно и битно разликујући не само по пореклу него и по њиховим другим особинама, снази и последицама. При томе оне често иду и у раскорак, а неретко се међусобно и супротстављају и сукобљавају.

Тај дуалитет је у сваком случају чињеница стално присутна у позитивном праву, те да би се о овоме добио јединствен и целовит појам, нужно је посматрати позитивно право истовремено из перспективе оба та његова вида. Што то није досад чињено, узрок је многим неспоразумима и изlišним дискусијама вођеним у савременој теорији и филозофији права.

Социолошке норме су производ закона природне каузалности и друштвених законитости; настају, мењају се и гасе у слободном друштву. Своју подлогу налазе у друштвеној оцени вредности појединих ствари, људских односа и циљева и на њима заснивају своје ставове и правила понашања. Социолошке норме су тако плод објективне друштвене каузалности, тј. материјалне и друштвене условљености с једне стране, док су, с друге стране, резултат слободне друштвене нормативности, тј. друштвене оцене вредности и праксе о томе како се у одређеним ситуацијама треба обавезно понашати ("нормативни факти"). Социолошке норме сачињавају, дакле, слободне друштвене чињенице, друштвена факта и фактичка понашања која постоје у друштву у датом времену, односно у тренутку њиховог реципирања од стране законодавца. Тако су социолошке норме истовремено и израз материјалне правде која постоји у друштву и стога представљају у извесном смислу и "природно право", јер се владају по природним, рационалним, економским, етичким и осталим друштвеним објективним законитостима.

Етатистичке норме, за разлику од социолошких, резултат су идеолошких ставова које држава уноси у позитивни правни поредак путем својег сувереног империјума и оне нису производ само објективних и слободних друштвених фактора него су у суштини плод идеолошких опредељења државе, и као такве су усмерене ка своме апсолутном остварењу, па и насупрот друштвеном фактицитету, социолошким кретањима и разлозима. За подлогу својих правила понашања оне усвајају поједине идеологије као

производе људског духа, идеологије које могу бити филозофске, као Платонова држава, религијске засноване на акту вере, као у исламским земљама, а најчешће политичке, као што су демократија, либерализам, комунизам, фашизам и разне диктатуре.

Разликовање социолошких и етатистичких норми добија изузетан и практични и теоријски значај кад је реч о еволуцији права и тумачењу, односно примени права.

Социолошка норма је по својој природи *еволутивна категорија*, јер је заснована на слободним друштвеним чињеницама и односима који су битно променљиви. Етатистичка норма је насупрот њој константна и *нееволутивна категорија*, чија је суштинска функција да се помоћу ње остваре одређени циљеви и понашања које је поставила држава као суверени творац правног поретка, те је због тога најбитнија одлика етатистичке норме управо да је статична и да се не мења под дејством друштвених узрока и кретања него, напротив, да ове принуди да се по њој понашају. Последице те кардиналне разлике између двеју врста норми су од највећег како практичног, тако и теоријског значаја, посебно кад је реч о еволуцији права и тумачењу, односно примени права.

*

Изграђујући свој *Систем*, Лукић није занемарио нашу филозофско-правну баштину. Приликом развијања својих гледишта, он указује знатну пажњу како својим претходницима, тако и савременицима у области правне мисли на нашем тлу. Од претходника, поред Томе Живановића, он излаже и разматра погледе Глигорија Гершића и Ђорђа Тасића, а од савременика схватања Стевана Врачара и Николе Висковића. Приметили бисмо у вези с тим да између Живановићевог и Лукићевог схватања филозофскоправних проблема постоји, рекли бисмо, једно блиско "сродство по идеји", те да би било веома корисно и потребно анализовати и упоредити та два система. Исто тако било би занимљиво упоредити Лукића и с Гершићем пошто и међу њиховим гледиштима постоји извештан идејни континуитет. Гершић је, нпр., још пре једног века сматрао да је право саставни део општих светских и космичких законитости, да је "уткано у велики оквир природе и васионе" - као и да њим влада општи космички закон атракције и репресије (упор. Лукићев *Систем*, стр. 172-178).

Треба жаљити што професор Лукић пишући овај *Систем* није своју пажњу задржао и на Живану Спасојевићу који је такође дао велики допринос не само нашој теорији и филозофији права. Спасојевић оригиналношћу своје мисли и финоћом резонувања у неким питањима превазилази и Гершића и Живановића, а истовремено је и по закључцима веома близак Лукићу, иако говори друкчијим језиком. Стога би веома захвална била и једна продубљена анализа и упоређење Спасојевићевих и Лукићевих идеја и схватања о праву (2).

Треба истаћи, између осталог, као посебну одлику овог Лукићевог дела и то да оно представља један дубоко *лични* и самоникао систем филозофије права, који у своме изграђивању иде сопственим путем, углавном без освртања на друге и другачије системе и концепције и без расправљања с њима. У Лукићем *Систему* стога не треба тражити критичко излагање постојећих теорија и учења о филозофији права, као ни покушај историјске или еклектичке синтезе досадашњих доктрина него само његово виђење опште филозофије и филозофскоправне проблематике.

---

(2) В. Живан Спасојевић, *Нацрт једне опште теорије права*, Српска академија наука и уметности, Београд, 1989; Божидар Марковић, *Допринос Живана Спасојевића теорији права*, "Анали Правног факултета у Београду", бр. 4, за јули-август 1990.

Као на једну од одлика Лукићевог *Система* треба указати и на његову спољашњу страну. Систем је писан с изузетном јасноћом изражавања, нарочито кад се имају у виду високе апстракције и флуидни појмови. Текст поред тога одликује и чист српски језик, минимална употреба страних речи, неизбежних кад се мора користити међународно прихваћена терминологија из области филозофије. Књига није оптерећена на читатима ни нотама или навођењем литературе, што све омогућава да се Лукићев *Систем* чита без напора и да се његова сложена мисао прати без посебних техничких тешкоћа.

Било би, налазимо, корисно да је Лукић на крају књиге дао и један резиме у којем би на целовит и рељефан начин изложио свој *систем филозофије права* с његовим битним и логички повезаним елементима. Овако, без резимеа, читаоци су принуђени да из обиља материјала расутог у књизи сами реконструишу тај систем, при чему ће свакако губити у аутентичности. Било би стога пожељно да такав резиме добијемо и накнадно од самог аутора у посебној синтетичној расправи, евентуално попут Спинозине *Етике геометријским редом изложене*, уз коју би веома користан био и један регистар појмова и термина.

Лукићев *Систем филозофије права* захтева и заслужује свакако много исцрпнију и дубљу анализу и оцену. Ми се надамо и верујемо да ће до такве публикације временом и доћи, а овај наш кратки приказ треба схватити и као израз жеље да дамо подстрека једној обимнијој студији те врсте.

*

Систем филозофије права Радомира Лукића представља код нас у сваком случају један изузетан интелектуални подухват који иза себе има деценије рада и размишљања и који заслужује наше пуно признање, без обзира на то што се сви нећемо сложити са свим његовима ставовима и закључцима. Трагајући за коренима правног феномена, он је дубоко заронио у свет искуствености и надискуствености и идући сопственим путем доспео до смелих и оригиналних резултата, у чему је код нас имао претходнике само у Томи Живановићу, Живану Спасојевићу и донекле у Глигорију Гершићу. *Системом филозофије права* и осталим својим радовима он је, верујемо, себи обезбедио место међу класицима српске правне мисли.

Стари мудри Улпијан је још пре 18 векова изрекао велику истину да је право наука о праведном и неправедном, пошто се сазнаду божанске и људске ствари. Професор Лукић нам је својим *Системом филозофије права* још мало одшкринуо врата сазнавању тих божанских и људских ствари, при чему треба имати на уму да су божанске ствари производ слободног људског духа, а да су земаљске ствари природни и друштвени закони. Праведно (објективно) право је тако спој људског духа и материје, односно метафизике и науке. А Лукић нам је омогућио својим *Системом* да се више приближимо остварењу тога вечито сањаног и траженог праведног права које он назива објективним правом.